HETEROGLOSSIA (11)
Studia kulturoznawczo-filologiczne
www.wsg.byd.pl
Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Gospodarki, 2021

ORCID - 0000-0001-6322-478X

Zdzisław Gębołyś
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

„Bibliotekarz" 1919-1929-1939 – czasopismo fachowe nie tylko dla bibliotekarzy. Cz. I: geneza, założenia, cechy formalne

Szczególna rola w odbudowie polskiego państwa po latach niewoli przypadła bibliotekom i bibliotekarzom. Paradoksalnie zabory nie zgasiły ducha polskiego, przeciwnie – przyczyniły się do jego ożywienia, do powstania wielu inicjatyw kulturalnych, także do utworzenia wielu bibliotek o profilu naukowym, a – dzięki powstaniu po Wiośnie Ludów licznych towarzystw oświatowych (Towarzystwo Czytelni Ludowych /TCL/, Towarzystwo Szkoły Ludowej /TSL/, Towarzystwo Oświaty Ludowej / TOL/, Polska Macierz Szkolna /PMS/) – do utworzenia praform bibliotek publicznych, bardzo ważnego ogniwa w podtrzymaniu i rozwoju polskiej tożsamości narodowej, zwłaszcza w obliczu polityki wynaradawiania prowadzonej przez zaborców: rosyjskiego i pruskiego oraz austriackiego (do czasów przyznania Galicji autonomii)[1]. Książka i czasopismo były istotnym czynnikiem spajającym i integrującym polskie społeczeństwo podzielone przez zabory. Nie zapominamy przy tym o różnych przeszkodach utrudniających realizację tego zadania na progu niepodległości. Bodaj największą z nich, abstrahując od skomplikowanej i niesprzyjającej kulturze sytuacji militarnej, był bardzo wysoki poziom analfabetyzmu – 33,1% ludności powyżej 10 roku życia w 1921 roku nie umiało czytać i pisać[2]. Nie ułatwiała też uczestnictwa w kulturze trudna sytuacja ekonomiczna po I wojnie światowej, zwłaszcza wśród Polaków żyjących w ogniu wojny na rubieżach Rzeczypospolitej. Biblioteki były zaniedbane właściwie pod każdym względem: kadrowym, wyposażenia, zasobów, i do tego nie-

[1] BIEŃKOWSKA B., CHAMERSKA H., *Tysiąc lat książek i bibliotek w Polsce*. Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1987.

[2] Uwaga ta nie dotyczy ziem byłego zaporu pruskiego oraz Śląska Cieszyńskiego, gdzie umiejętność czytania i pisania była prawie powszechna, przekraczając 90% osób powyżej 5 roku życia – zob. *Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej. Rok wydania I. 1920/22*. Część I, Warszawa 1927, s. 180-184.

dofiansowane[3]. Brakowało w nich odpowiednio wykwalifikowanej kadry, brakowało nowości wydawniczych, brakowało praktycznie wszystkiego. Państwo chwilowo zajęte rozwiązywaniem ważniejszych spraw nie poświęcało im zbytniej uwagi. W tym trudnym momencie dziejowym, w pierwszych dniach niepodległego bytu, nie zabrakło bibliotekom i bibliotekarzom jedynie entuzjazmu i przeświadczenia, że piętrzące się przed nimi problemy mają charakter chwilowy i z czasem zostaną przezwyciężone.

Na dobrą sprawę nie wiemy, ile bibliotek działało w Polsce na progu i w pierwszych dniach niepodległości. Nie ma na ten temat żadnych informacji w „Roczniku Statystyki RP" z 1921 roku[4]. Pierwsze pewne dane na ten temat przynosi informator pt. *Biblioteki oświatowe* z 1929 roku[5]. Zarejestrował on (pewnie to dane niekompletne) 8 526 bibliotek, z czego 60% na wsi. Problemem całej drugiej RP był brak stabilnej polityki bibliotecznej, w szczególności nieuchwalenie ustawy bibliotecznej, która stworzyłaby ramy formalnoprawne dla działalności bibliotek. W 1929 roku tylko 3,4% bibliotek powszechnych[6], jak nazywano wtedy i jeszcze jakiś czas po II wojnie światowej biblioteki publiczne, należało do państwa, 2,7% – do samorządów, a zdecydowana większość (88,3%) była prowadzona przez ogólnopolskie bądź regionalne towarzystwa oświatowe (TCL, PMS, TSL)[7]. Biblioteki publiczne poza wielkimi miastami (Warszawa, Kraków, Łódź, Wilno, Lwów, Poznań), a także średniej wielkości były z reguły niedoinwestowane, generalnie zaniedbane, zlokalizowane w nieprzystosowanych dla bibliotek budynkach i pomieszczeniach, zawierające perzestarzałe księgozbiory, zarządzane przez niewykwalifikowanych, źle opłacanych bibliotekarzy.

Nie matura, nie kwalifikacje, a najczęściej chęć szczera były przepustką do prowadzenia bibliotek oświatowych, i tylko w nieznacznym stopniu zmieniły ten stan rzeczy z reguły, poza Biblioteką Publiczną m. st. Warszawy, efemeryczne kursy bibliotekarskie[8]. Bibliotekarze próbowali jakoś temu zaradzić. Pisali memoriały do władz, przygotowywali projekty, organizowali kursy. Ważnym momentem w procesie usamodzielnienia się zawodu bibliotekarza w Polsce międzywojennej było powołanie do życia, jeszcze w przededniu odzyskania niepodległości, organizacji zawodowej – Związku Bibliotekarzy Polskich (ZBP) w 1917 roku zrzeszającego pracowników wszystkich typów bibliotek[9]. Na tym dość miałkim i niepewnym gruncie zrodziło się pierwsze w niepodległej Polsce czasopismo bibliotekarskie „Bibliotekarz".

---

3 GACA-DĄBROWSKA Z., *Bibliotekarstwo II Rzeczypospolitej. Zarys problemów organizacyjnych i badawczych*. Warszawa, Wydaw. SBP, 2007, s. 25-45.

4 *Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej. Rok wydania I. 1920/22.* Część I-II, Warszawa, 1927.

5 Zob. *Biblioteki oświatowe. Spis na dzień 1 stycznia 1930 roku oraz Tablice statystyczne*. Warszawa, Nakładem Państwowego Wydawnictwa Książek Szkolnych we Lwowie, 1932.

6 GACA-DĄBROWSKA Z., *Bibliotekarstwo II Rzeczypospolitej*…, s. 41; MĘŻYŃSKI A., *Biblioteki polskie. Okres międzywojenny 1918-1939*, „Bibliotekarz" 2014, nr 12, s. 4-10.

7 Tamże.

8 GACA-DĄBROWSKA Z., *Bibliotekarstwo II Rzeczypospolitej*…, s. 99-103.

9 STEFAŃCZYK E., *Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich. 100 lat działalności na rzecz bibliotekaarzy,* „Forum Bibliotek Medycznych" 2017, nr 1, s. 10-11.

Stan badań

„Bibliotekarz" nie miał dotąd szczęścia i nie stał się tematem szczegółowych i analitycznych rozpraw. Te, które ujrzały światło dzienne, mają, poza tekstem Józefy Korneckiej oraz najnowszym autorstwa Doroty Wiśniewskiej, charakter przeglądowy, informacyjny i przyczynkarski[10]. Drugą grupę publikacji istotnych dla przedstawienia stanu badań są teksty o członkach redakcji oraz współpracownikach czasopisma[11]. Biogramy większości osób związanych z „Bibliotekarzem" znajdziemy w *Słowniku Pracowników Książki Polskiej*[12] oraz w księdze wspomnieniowej o pracownikach Biblioteki Publicznej[13]. Do trzeciej, ważnej grupy publikacji w badaniach dotyczących „Bibliotekarza" i „Biuletynu Biblioteki Publicznej" należą opracowania opublikowane przed wojną[14] i po II wojnie światowej[15]. Wśród nich pierwszoplanowe znaczenie mają opacowania dziejów Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy[16] oraz źródła do jej historii[17].

[10] DĄBROWSKA W., *Pierwsze wcielenie „Bibliotekarza". Przyczynek do dziejów prasy bibliotekarskiej*, „Bibliotekarz" 1963, nr 11, s. 324-327. Zob. też: PRZELASKOWSKI R., *Rys dziejów czasopisma „Bibliotekarz" (1919-1963)*, „Przegląd Biblioteczny" 1964 nr 3, s. 153-162; KORNECKA J., *„Bibliotekarz". Lata 1929-1939*, „Bibliotekarz" 1963, nr 11, s. 328-341; KEMPA A., *Z dziejów „Bibliotekarza" i „Poradnika Bibliotekarza"*. W: NOWICKI J. (red.), *Co nam zostało z tych lat. 80-lecie „Bibliotekarza" i 50-lecie „Poradnika Bibliotekarza"*. Warszawa, Wydaw. SBP, 2000, s. 9-16. GĘBOŁYŚ Z., *„Bibliotekarz" 1919 – widziany po (100) latach*, „Bibliotekarz" 2019, nr 4, s. 4-9; WIŚNIEWSKA D., *Z dziejów prasy fachowej na przykładzie wydawnictw dla bibliotekarzy okresu międzywojennego*, „Nowa Biblioteka" 2020, nr 1, s. 81-101.

[11] Zob. SZCZAWIŃSKA E., CZARNECKA J., *Wanda Dąbrowska (1884-1974)*, „Przegląd Biblioteczny" 1975, z. 2, s. 203-206; BRODMAN A., *Wanda Dąbrowska – bibliotekarz i społecznik*, „Poradnik Bibliotekarza" 1976 nr 1-2, s. 1-7; KLUKOWSKI B., *Faustyn Czerwijowski – prezes ZBP w latach 1924-1926*, „Poradnik Bibliotekarza" 2016 nr 1, s. 14-15; MIGOŃ K., *Leon Bykowski (1895-1992) – ukraiński bibliolog i polski bibliotekarz*, „Roczniki Biblioteczne" 2003, s. 37-51.

[12] TREICHEL I. (red.), *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement*. Warszawa, Państ. Wydaw. Naukowe, 1986 plus wydane później suplementy słownika.

[13] Zob. JAGIELSKA J., JEDYNAK T. (red.), *Żyją w naszej pamięci. Wspomnienia o pracownikach Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy*. Warszawa, Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy – BGWM 2017.

[14] CZERWIJOWSKI F., *Biblioteka Publiczna m. st. [miasta stołecznego] Warszawy. Stan na 1.IV.1936 roku,* Warszawa, s.n., 1936; CZERWIJOWSKI F., *Biblioteka Publiczna m. st. [miasta stołecznego] Warszawy. Stan na 1.IV.1937 roku*, Warszawa, s.n.,1937; *Trzydziestolecie Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy 1907-1937*, Warszawa, Biblioteka Publiczna, 1938. Odb. z czasopisma „Bibliotekarz" R. X, nr 3-4-5, 1938.

[15] POPŁOŃSKA J., *Moje magiczne miejsce. Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy*. Warszawa, Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy – Biblioteka Główna Województwa Mazowieckiego, 2006.

[16] Zob. *Biblioteka publiczna m. st. Warszawy 1907-1957*, Warszawa, staraniem BP, 1961. Nadbitka z: *Z dziejów książki i biblioteki w Warszawie*, praca zbiorowa pod red. S. Tazbira. Warszawa, 1961.

[17] RUDNICKA J., GÓRKA J., SOKOŁOWSKA-GRZESZCZYK K. (oprac.), *Archiwum Biblioteki Publicznej m[iasta] st[ołecznego] Warszawy. [T. 1], Akta nr 1-245*, Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1977; SOKOŁOWSKA-GRZESZCZYK K. (oprac.), *Archiwum Biblioteki Publicznej m[iasta] st[ołecznego] Warszawy. [T. 2], Akta nr 246-595*, Warszawa, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, 1993.

Podejmując się opracowania podobnego tematu, niezbędne jest sięgnięcie do dwóch tomów bibliografii Biblioteki Publicznej[18]. „Bibliotekarz" nie doczekał się dotąd monografii co najmniej takiej jak „Przegląd Biblioteczny"[19]. Czekając na jej powstanie, podsumujemy skromne początki polskiego czasopiśmiennictwa bibliotekarskiego. Spróbujemy spojrzeć na pismo jakby od nowa, zwłaszcza że od jego powstania minęło 100 lat. Nie chemy jednak powielać wcześniej powstałych na temat „Bibliotekarza" opracowań, a raczej spojrzeć na pismo przez pryzmat jego funkcji, kompozycji, poruszanych treści, środowiska autorskiego, i, wreszcie, znaczenia[20].

Geneza i założenia

Pierwszy numer „Bibliotekarza" jako organu Sekcji Bibliotek Powszechnych ZBP ukazał się w kwietniu 1919 roku. Jak wspominała po 44 latach od tego zdarzenia pierwsza i jedyna redaktor naczelna ówczesnego pisma, Wanda Dąbrowska, „kierowaliśmy się poczuciem, że w odbudowie niepodległego bytu w Polsce Zjednoczonej biblioteki winny odegrać poważną, twórczą rolę na odcinku oświaty i kultury […]"[21]. Powody powstania czasopisma bibliotekarskiego ujawnia patetyczna, stosowna do czasów, deklaracja zamieszczona w numerze pierwszym „Bibliotekarza". Czytamy w niej między innymi: „»Bibliotekarz« ma służyć sprawie bibliotekarstwa powszechnego, skupiać wszystkich tych, którzy […] dotąd działali sami […]"[22], być „punktem wymiany myśli, wątpliwości […], zdobytych doświadczeń"[23] oraz „przeglądem dorobków dotychczasowych"[24], a także „ośrodkiem dążeń i wysiłków ku budowaniu planów mocnych i jasnych na przyszłość"[25]. Zacytujmy jeszcze jeden fragment tej deklaracji programowej i ideowej, jakże dziś jeszcze aktualnej i godnej polecenia tym, którzy chcą pójść w ślady pionierów czasopiśmiennictwa bibliotekarskiego w Polsce. Czyż nie podpisalibyśmy się i dziś pod poniższymi stwierdzeniami?

[18] KOWALSKA E., LEWANDOWSKA G. M., TOMCZAK E. (oprac)., JAGIELSKA J. (kier.), *Biblioteka Publiczna m. st. [miasta stołecznego] Warszawy. Bibliografia, T. 1, Na podstawie wydawnictw z lat 1875-1943*, Warszawa, BP. Biblioteka Główna, 1998; KOWALSKA E., LEWANDOWSKA G. M., TOMCZAK E. (oprac)., JAGIELSKA J. (kier.), *Biblioteka Publiczna m. st. [miasta stołecznego] Warszawy. Bibliografia, T. 2, Na podstawie wydawnictw z lat 1945-1997*, Warszawa, BP. Biblioteka Główna, 1999. Publikacje ogólne traktujące o bibliotekarstwie miedzywojennym: GACA-DĄBROWSKA Z., *Bibliotekarstwo II Rzeczypospolitej…*; PUCHALSKI J., *Źródła do dziejów bibliotek w okresie międzywojennym*. Warszawa, Wydaw. SBP, 2007.

[19] GRUSZKA Z., *„Przegląd Biblioteczny". Monografia*. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2012.

[20] ŻOŁĘDOWSKA-KRÓL B., *Rozwoj myśli księgoznawczej i bibliotekoznawczej w świetle czasopism naukowych i fachowych wydawanych na terenach ziem polskich (1901-1939)*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2019, s. 256-271.

[21] DĄBROWSKA W., *Pierwsze wcielenie „Bibliotekarza". Przyczynek do dziejów prasy bibliotekarskiej*, „Bibliotekarz" 1963, s. 321-322.

[22] Redakcja, „Bibliotekarz" 1919, nr 1, s. 1.

[23] Tamże.

[24] Tamże.

[25] Tamże, s. 2.

> Ma ono [pismo – Z.G.] służyć sprawie bibliotekarstwa powszechnego, w imię zrozumienia doniosłości tej dziedziny pracy w życiu społeczeństwa, w imę wszechstronnego postępu bibliotekarstwa, a tem samem i czytelnictwa, którego najistotniejszym podłożem są biblioteki powszechne […]. Obok spraw czysto fachowych, związanych bezpośrednio z wewnętrzną gospodarką biblioteczną […], winno ono poruszać i wyświetlać zagadnienia związane ze społeczną rolą bibliotek powszechnych i społeczną rolą bibliotekarza […]. Zasadnicza dwoistość pracy w bibliotece powszechnej, wkładająca na bibliotekarza nie tylko obowiązek natury czysto urzędniczej, administracyjno-technicznej, lecz i zadanie głębsze, oświatowo-wychowawcze, musi się odbijać i na charakterze pisma; zbliżenie pracowników dla wzajemnego poznania warsztatów i warunków pracy […], zwrócenie uwagi społeczeństwa i państwa na tak ważną placówkę społeczną i apelowanie o należytą pomoc i opiekę[26].

Czy to się udało, powiemy dalej. Teraz słów kilka o genezie powstania „Bibliotekarza". Jak zauważył to prawie dwie dekady temu Jan Wołosz[27], czasopismo powstało w kręgu Wydziału Czytelń Warszawskiego Towarzystwa Dobroczynności (WTD), organizatora bibliotek publicznych w Warszawie po rewolucji 1905 roku. Wydawcą „Bibliotekarza" była Sekcja Bibliotek Powszechnych ZBP. Redakcja mieściła się przy ul. Kapucyńskiej 7 m. 4. Administracja znajdowała się natomiast przy ul. Koszykowej 26. Pierwszym redaktorem została Wanda Dąbrowska, działaczka oświatowa, nauczycielka języka niemieckiego, od 1915 roku pracownik Wydziału Czytelń WTD[28]. W pracy redakcyjnej wspomagali ją, znany również z WTD, Faustyn Czerwijowski, współtwórca i wieloletni dyrektor Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy[29] oraz Stefan Rygiel, bibliotekarz Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie[30]. Niestety, „Bibliotekarz" padł ofiarą finansowych i poniekąd politycznych turbulencji. Mówiąc wprost, do upadku pisma przyczynili się strajkujący drukarze. Uzyskana przez nich stuprocentowa podwyżka płac spowodowała wzrost kosztów druku, którego czasopismo nie było w stanie udźwignąć[31] - (zob. il. 1).

---

[26] Tamże.

[27] Zob. WOŁOSZ J., *Szczególne więzi Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy z „Bibliotekarzem"*. W: NOWICKI J. (red.), *Co nam zostało z tych lat*…, s. 36-39.

[28] BRODMAN A., *Wanda Dąbrowska*…, s. 1-8. Zob. też: SZCZAWIŃSKA E., CZARNECKA J., *Wanda Dąbrowska (1884-1974)*, „Przegląd Biblioteczny" 1975, z. 2, s. 203-206.

[29] *Faustyn Czerwijowski – prezes ZBP w latach 1924-1926*, „Poradnik Bibliotekarza" 2016, nr 1, s. 16-17. Zob. też: *Faustyn Czerwijowski*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Faustyn_Czerwijowski, [dostęp: 2020-03-31].

[30] *Stefan Henryk Rygiel 1887-1945*, https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/stefan-henryk-rygiel, [dostęp: 2019-03-08].

[31] „Przegld Biblioteczny", wznowiony w 1927 roku, po 18 latach, poszedł swoją drogą, przekształcając się w czasopismo *stricte* naukowe – zob. DEMBOWSKA M., *„Przegląd Biblioteczny" – wczoraj – dziś – jutro*, „Przegląd Biblioteczny" 1977, z. 3, s. 235-249.

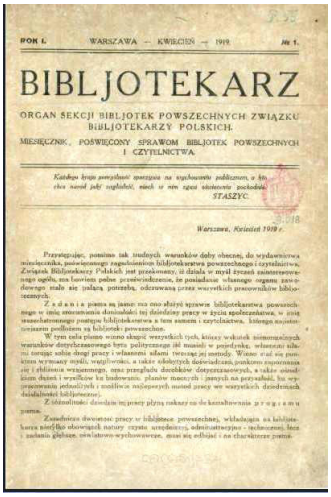

ROK I. WARSZAWA — KWIECIEŃ — 1919. № 1.

BIBLJOTEKARZ

ORGAN SEKCJI BIBLJOTEK POWSZECHNYCH ZWIĄZKU BIBLJOTEKARZY POLSKICH.

MIESIĘCZNIK, POŚWIĘCONY SPRAWOM BIBLJOTEK POWSZECHNYCH I CZYTELNICTWA.

Każdego kraju pomyślność spoczywa na wychowaniu publicznem, a to, cho nawet jaki wzgląd, niech to nie zgasi ustawnie pochodnie.
STASZYC.

Warszawa, Kwiecień 1919 r.

Przystępując, pomimo tak trudnych warunków doby obecnej, do wydawnictwa niniejszego, poświęconego zagadnieniom bibljotekarstwa powszechnego i czytelnictwa, Związek Bibljotekarzy Polskich jest przekonany, iż działa w myśl życzeń zainteresowanego ogółu, ma bowiem pełne przeświadczenie, że posiadanie własnego organu zawodowego stało się jedną z najpilniejszych potrzeb, odczuwaną przez wszystkich pracowników bibljotecznych.

Zadania pisma są jasne: ma ono służyć sprawie bibljotekarstwa powszechnego w imię stwierdzenia doniosłości tej dziedziny pracy w życiu społeczeństwa, w imię uwarunkowanego postępu bibljotekarstwa a tem samem i czytelnictwa, którego najistotniejszem podłożem są bibljoteki powszechne.

W tym celu pismo winno skupić wszystkich tych, którzy wskutek niesprzyjających warunków dotychczasowego bytu politycznego nie mogli w pojedynku, wśród silnej rutyny zająć sobie drogi pracy i własnemi siłami tworząc jej metody. Winno ono stać się punktem wymiany myśli, wzajemności, a także zdobytych doświadczeń, punktem zapoznania się i zbliżenia wzajemnego, ono przeglądu dorobków dotyczących, a także oświetlenia dróg i wysiłków ku budowaniu, planów nowych i jasnych na przyszłość, bo wypracowaniu jednolitych i możliwie najlepszych metod pracy we wszystkich dziedzinach działalności bibljotecznej.

Z dotychczasowej dziedziny tej pracy płyną rokazy co do kontynuowania p r o g r a m u pisma.

Zasadnicza dwustronność pracy w bibljotece powszechnej, wkładająca na bibljotekarza niemało obowiązków natury czysto urzędniczej, administracyjno - technicznej, łącz z zadaniu głębiej, oświatowo-wychowawcze, musi się odbijać i na charakterze pisma.

Il. 1. Karta tytułowa „Bibliotekarza" 1919, nr 1
Źródło: „Bibliotekarz" 1919, nr 1

„Bibliotekarz" odrodził się dopiero 10 lat później (1929), pod nowym tytułem: „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy"[32]. Co ciekawe, w słowie wstępnym *Od Redakcji*[33] anonim wskazuje na kontynuację wydawanego w latach 1908-1911 przez Towarzystwo Biblioteki Publicznej „Przeglądu Bibliotecznego". W rzeczywistości „Bibliotekarz" był, mimo zmienionego tytułu, kontynuacją „Bibliotekarza" z 1919 roku, o czym świadczy nie tylko tożsama z poprzednikiem siedziba administracji (Koszykowa 26), ale też środowisko autorskie i redakcyjne oraz nominalny adresat, czyli biblioteki powszechne. Kardynalną zmianą było jednak przesłanie czasopisma, co wyraża się zarówno w nazwie „biuletyn", jak i w zogniskowaniu się na macierzystej instytucji, o czym mówi wspomniany wyżej „wstępniak". Czasopismo stawiało przed sobą dwa główne cele:

1. systematyczne informowanie o działalności Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy,
2. nawiązanie stosunków ze światem bibliotekarskim[34].

Po Dąbrowskiej stery redaktora naczelnego przejął dyrektor warszawskiej książnicy, F. Czerwijowski. Faktycznym redaktorem pisma – redaktorem odpowiedzialnym – był jednak inżynier Leon Bykowski[35], którego nazwisko figuruje w stopce wydawni-

[32] W 1929 roku odpowiedzialność za działalność Biblioteki Publicznej przejęło od Towarzystwa Biblioteki Publiczne miasto stołeczne Warszawa – zob. GAWINKOWA I., *Biblioteka Publiczna w latach 1928-1939*, W: *Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy 1907-1959*…, s. 561-563.

[33] Nazwa pojawia się też w czterech językach obcych: angielskim, francuskim, niemieckim i włoskim.

[34] *Od Redakcji*, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy" 1929/30 , nr 1-2, s. 1.

[35] Leon Bykowski (1895-1992), inżynier ekonomista, bibliotekarz, bibliolog, i bibliograf, pochodzący z mieszanej, polsko-ukraińskiej rodziny, z przekonania Ukrainiec. W Bibliotece Publicznej od

czej wszystkich numerów biuletynu. W tym kształcie „Bibliotekarz" wydawany był do 1934 roku przez Bibliotekę Publiczną m. st. Warszawy jako organ Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy (zob. il. 2).

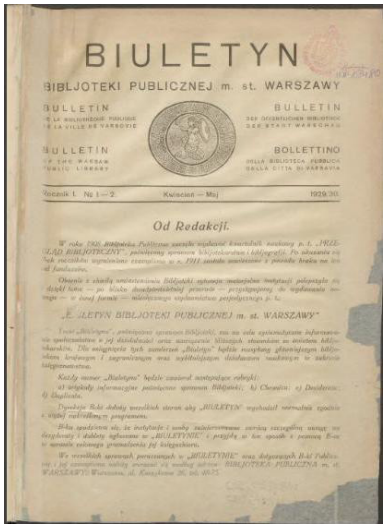
BIULETYN

BIBLJOTEKI PUBLICZNEJ m. st. WARSZAWY

BULLETIN

BULLETIN

BULLETIN

BOLLETTINO

Od Redakcji.

„BIULETYN BIBLJOTEKI PUBLICZNEJ m. st. WARSZAWY"

Il 2. Karta tytułowa „Bibliotekarza" 1929, nr 1-2
Źródło: „Bibliotekarz" 1929, nr 1

Po pięciu latach (1929-1934) redakcja doszła prawdopodobnie do wniosku, że formuła pisma jako biuletynu informacyjnego jednej biblioteki się wyczerpała i najwyższy czas wypłynąć „na szersze wody". Od rocznika szóstego rozpoczął się nowy etap w życiu „Bibliotekarza". Powróciła jako nadrzędna nazwa „Bibliotekarz" – nazwa poprzednia została „zepchnięta" do rangi podtytułu z uzupełniającym go dopowiedzeniem: *poświęcony sprawom bibliotek publicznych*. Wyrazem owej ideowej i geograficznej reorientacji jest deklarowana w słowie wstępnym chęć nawiązania ścisłego kontaktu z bibliotekami publicznymi w Polsce i za granicą, nawiązania kontaktu z Poradnią Biblioteczną[36] oraz zadzierzgnięcia bliższych stosunków z pracownikami

1928, m.in.: kierownik Działu Wpływów Książkowych, sekretarz i wykładowca Rocznej Szkoły Bibliotekarskiej, współredaktor „Bibliotekarza"; odegrał dużą rolę w intensywnym rozwoju Biblioteki przed wojną, faktycznie pełnił funkcję zastępcy dyrektora biblioteki. Zob.: https://www.koszykowa.pl/138-pw/leksykon/4341-bykowski-leon, K. Migoń, *Leon Bykowski (1895–1992)…* .

[36] W latach 1929-1939 działała w Warszawie w ramach związku Poradnia Biblioteczna, której głównym zadaniem było udzielanie porad i pomocy w zakresie pracy w polskich bibliotekach. Ponadto poradnia prowadziła działalność dydaktyczną, wydawniczą, a także realizowała prace naukowo-badawcze – zob. E. STEFAŃCZYK, *Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich. 85 lat działalności – spojrzenie w przyszłość*, „Biuletyn EBIB" 2003 nr 4, http://www.ebib.pl/2003/44/sbp.php. Zob. też: *Poradnia Biblioteczna Warszawskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich*, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy" 1930/31, nr 8-9, s. 70-72; DĄBROWSKA W.: *Poradnia Biblioteczna Warszawskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich*, „Rocznik Biblioteki Narodowej" 1975, s. 215-245.

bibliotek[37]. To swoiste nowe otwarcie dokonało się w starych ramach formalno-organizacyjnych. Siedziba i administracja czasopisma nie uległy zmianie. Także wydawcą pisma pozostała Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy. Drobna, ale dość istotna zmiana dosięgnęła redakcję „Bibliotekarza", do której składu została dokoptowana W. Dąbrowska, reprezentująca w nim Poradnię Biblioteczną ZBP[38]. Ostatnią ewolucję organizacyjną „Bibliotekarz" przeszedł w 1938 roku. Poczynając od kwietnia tego roku (nr 1-2), rocznik obejmował tylko rok kalendarzowy. Zmienił się także wydawca. Współwydawcą „Bibliotekarza" został ZBP, a do Komitetu Redakcyjnego zostali powołani Regina Danysz-Fleszarowa, przedstawicielka Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP), oraz Józef Janiczek z ramienia ZBP[39] (zob. il. 3).

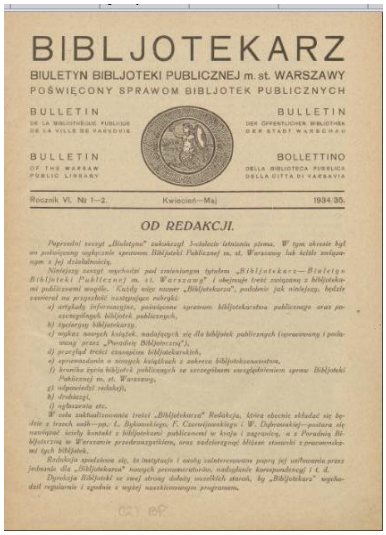

BIBLJOTEKARZ

BIULETYN BIBLJOTEKI PUBLICZNEJ m. st. WARSZAWY

POŚWIĘCONY SPRAWOM BIBLJOTEK PUBLICZNYCH

BULLETIN DE LA BIBLIOTHÈQUE PUBLIQUE DE LA VILLE DE VARSOVIE

BULLETIN DER ÖFFENTLICHEN BIBLIOTHEK DER STADT WARSCHAU

BULLETIN OF THE WARSAW PUBLIC LIBRARY

BOLLETTINO DELLA BIBLIOTECA PUBBLICA DELLA CITTÀ DI VARSAVIA

Rocznik VI. Nr 1—2. Kwiecień—Maj 1934/35.

OD REDAKCJI.

Il 3. Karta tytułowa „Bibliotekarza" 1934/35, nr 1-2

Źródło: „Bibliotekarz" 1934/35, nr 1-2

„Bibliotekarz" w statystyce

„Bibliotekarz" był efemerydą. Rok 1919 był jego początkiem i zarazem końcem. Pomiędzy kwietniem a późną jesienią 1919 roku ukazały się łącznie cztery numery pisma, w tym dwa podwójne (3/4; 5/6). Wydanie pierwszych dwóch numerów wspomógł Wydział Oświaty Pozaszkolnej MWRiOP, dwa następne sfinansował już sam ZBP[40]. W zamyśle „Bibliotekarz" miał być miesięcznikiem o objętości 1 arku-

[37] Zob. *Od Redakcji*, „Bibliotekarz. Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy" 1934/35, nr 1-2, s. 1.

[38] Tamże.

[39] *Od Redakcji*, „Bibliotekarz", 1938, nr 1-2, s. 1.

[40] Pojedynczy numer kosztował 10 marek – zob. DĄBROWSKA W., *Pierwsze wcielenie „Bibliotekarza"*…, s. 322.

sza, w formacie 25x17 cm. Łączna objętość wszystkich 4 numerów wyniosła 112 stron (28+32+32+20). Mimo zmiany nazwy czasopisma i wydawcy nie uległy zmianie założenia formalne „Bibliotekarza". Pismo wydawane w latach 1929-1934 jako „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy" nominalnie nadal miało być miesięcznikiem. Praktyka wydawnicza odbiegała jednak znacznie od przyjętych założeń. Faktycznie zamiast 60 numerów w ciągu pięciu lat wydawania pisma ukazały się tylko 34 numery. Częstotliwość pisma podlegała fluktuacjom. W omawianym okresie aż 12 numerów wydanych zostało w formie dwumiesięcznika, a trzy jako kwartalnik. Łączna objętość wszystkich wydanych 34 numerów była również niższa od deklarowanego 1 arkusza na numer (ok. 16 stron) i wyniosła 463 stron zamiast 960 stron. Zmienną i niedającą się z góry określić była, oczywiście, cena pisma. Wahała się ona od 50 groszy do 2 złotych, co nie było ceną wygórowaną, a raczej adekwatną do niskiego, co trzeba przyznać, poziomu edytorskiego pisma (cienka okładka; papier klasy V) (zob. Tab. 1).

„Bibliotekarz" 1919		
Cecha	**Nominalna**	**Faktyczna**
Częstotliwość	Miesięcznik	miesięcznik, dwumiesięcznik
Liczba wydanych numerów	12	4 (1, 2, 3-4, 5-6)
Objętość	1 arkusz – 95 stron	2 (28+32+32+20) Razem 112 stron
Cena	zmienna	10 marek
Nakład	zmienny	1000
Ilustracje	zmienna	-
Ogłoszenia	zmienna	7

Tab. 1 „Bibliotekarz" 1919. Charakterystyka formalna pisma

Źródło: „Bibliotekarz" 1919, nr 1-6

Sytuacja generalnie nie uległa zmianie po przekształceniu pisma z biuletynu jednej biblioteki w organ bibliotek publicznych. W drugim okresie wydawania pisma ukazały się 34 numery (60) o łącznej objętości 463 stron (960). Nie uległa też zmianie dość skromna szata graficzna ani format pisma. Godzi się zauważyć, że właściwie nie zmieniła się cena pisma, a jej wahania wynikają z różnej objętości poszczególnych numerów. Jak możemy przypuszczać, było to możliwe dzięki stałemu zasiłkowi ze strony MWRiOP. To zresztą generalnie dotyczy nakładu pisma. Z ocalonych, szczątkowych danych wiemy, że w latach 1929-1939 kształtował się na poziomie 1000-1400 egzemplarzy. W finansowaniu pisma partycypowało kilka instytucji. W pierwszej „odsłonie", w 1919 roku, był to ZBP. W latach 1929-1934 ciężar finansowania w całości przejęła na siebie Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy. Od roku 1934/35 część

kosztów jako współwydawca wziął na siebie ZBP, a 4 lata później (1938) rozpoczęło się wsparcie finansowe MWROP, dzięki czemu możliwe było zwiększenie nakładu pisma do 1400 egzemplarzy. Po stronie wpływów musimy umieścić jeszcze dwa źródła, słabo dotąd rozpoznane. Pierwszym była prenumerata, drugim – wpływy z zamieszczanych ogłoszeń. W kalkulacji wydawniczej niewątpliwie znaczenie miał również bogaty materiał ilustracyjny wypełniający łamy pisma (praktycznie w każdym numerze począwszy od rocznika 1929). Dziś patrzymy na nie jako cenne źródło z tamtych czasów (zob. Tab. 2, 3).

„Bibliotekarz" 1929-1934		
Cecha	**Nominalna**	**Faktyczna**
Częstotliwość	miesięcznik	miesięcznik, dwumiesięcznik kwartalnik półrocznik
Liczba wydanych numerów	60	1929/30 – 9 1930/31 – 8 1931/32 – 7 1932/33 – 5 1933/34 – 4 + numer specjalny 33 + numer specjalny Razem: 34 numery
Objętość	1 arkusz – 960 stron	1929/30 – 72 s. 1930/31 – 119 s. 1931/32 – 128 s. 1932/33 – 92 s. 1933/34 – 52 s. Razem stron 463
Cena	zmienna	50 groszy; 75 groszy, 1-2 złote
Nakład	zmienna	1000 egz.
Ilustracje	zmienna	57
Ogłoszenia	zmienna	3

Tab. 2 „Bibliotekarz" 1929/1934. Charakterystyka formalna pisma

Źródło: „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy" 1929/30-1933/34

„Bibliotekarz" 1934/35-1939		
Cecha	**Nominalna**	Faktyczna
Częstotliwość	miesięcznik	miesięcznik dwumiesięcznik
Liczba wydanych numerów	60	1934/35 – 5 1935/36 – 8 1936/37 – 6 1937/38 – 6 1938 – 6 1939 – 3 34
Objętość	1152 stron	1934/35 – 133 s. 1935/35 – 182 s. 1936/37 – 139 s. 1937/38 – 163 s. 1938 – 145 s. 1939 – 84 s. Razem: 846
Cena	zmienna	1934/35 – 1 zł 1935/36 – 0,50-1,50 1936/37 – 0,50-1,50 1937/38 - 0,50-1,50 1938 - 0,50-1,50 1939 – 1 zl
Nakład	zmienny	1000 egz.
Ilustracje	zmienna	81
Ogłoszenia	zmienna	35

Tab. 3 „Bibliotekarz" 1934/1939. Charakterystyka formalna pisma

Źródło: „Bibliotekarz" 1934/35-1939

Kompozycja pisma

1919

Kompozycja „Bibliotekarza" w roczniku 1919 podlegała właściwie ciągłym zmianom i modyfikacjom bez naruszania konstrukcji zasadniczej. W roczniku 1919 z pierwotnego jednego działu wyłoniły się poddziały poświęcone ruchowi wydawniczemu, organizacjom fachowym (nie tylko bibliotekarskim) oraz poszczególnym bibliotekom. W części artykułowej zostały opublikowane 24 artykuły (4+3+11+6).

Dział artykułowy dopełniała część przeglądowa. W istocie rzeczy był to dział sprawozdawczy, kronika wydarzeń krajowych w dziedzinie bibliotekarstwa publicznego. Redakcja uporządkowała je w 3-5 głównych częściach: *Z życia organizacji*; *Z życia bibliotek*; *Drobiazgi*; *Z życia ZBP*; *Z chwili bieżącej*. Określiła w ten sposób obszary swoich zainteresowań. Na kolumnę przeglądową trafiały więc doniesienia o posiedzeniach kół ZBP, o zjazdach ZBP, o zjazdach towarzystw oświatowych i politycznych (TCL, TOL, TSL, PMS, Związek Młodzieży Wiejskiej). Prawie w każdym numerze zamieszczane były notatki o bibliotekach publicznych, zwykle 1-2 stronicowe, prezentujące ich stan aktualny oraz najważniejsze problemy. Potencjalnie redakcja interesowała się bibliotekami w całej Polsce, faktycznie jednak koncentrowała się na ośrodkach wielkomiejskich (Poznań, Łódź, Warszawa), rzadko opisując to, co działo się w średnich (Sosnowiec) i mniejszych miejsowościach (Ciechanów, Jędrzejów). Zapewne autorami doniesień z prowincji byli korespondenci czsopisma, często kryjący się za pseudonimami. Notatki z Warszawy i Łodzi kreślił zwykle F. Czerwijowski.

„Bibliotekarz" nie posiadał działu recenzyjnego. Rolę *quasi*-przeglądu piśmiennictwa pełnił w roczniku 1919 poddział *Przegląd ruchu wydawniczego*. Faktycznie była to bibliografia adnotowana, obejmująca trzy główne grupy książek: a. z dziedziny bibliotekoznawstwa i księgoznawstwa; b. książki treści humanistycznej; c. książki dla dzieci i młodzieży. Okazjonalnie pojawiały się też inne działy: literatura piękna czy książki o treści matematyczno-przyrodniczej. Dochodziły do tego również zapowiedzi wydawnicze i książki nadesłane. Ogółem omówiono w piśmie 61 książek. Autorami opisów byli: F. Czerwijowski, Zygmunt Mocarski, Antoni Langer, M. M., J. W., Kom. Kat.

1929/30 – 1993/34

Czasopismo, w myśl przyjętych założeń, chciało nadal informować, ale i inspirować. Służyła temu jego kompozycja. Układ pisma pozostał niezmieniony w zasadzie tylko w swoim głównym kształcie, jakim był podział na dwa działy: artykułowy i przeglądowo-informacyjny. Tworzyło go sześć głównych działów: *Kronika*; *Desiderata (dzieła poszukiwane)*; *Duplicata (dzieła do sprzedania)*; *Wydawnictwa Biblioteki*; *Nowe książ*ki; *Poradnia Biblioteczna*.

Dział artykułowy został ściśle powiązany z działalnością wydawcy i „dobroczyńcy" pisma. Złożyło się na tę część ok. 80 artykułów o charakterze informacyjnym prezentujących osiągnięcia Biblioteki publicznej m. st. Warszawy oraz Rocznej Szkoły Bibliotekarskiej działającej przy Bibliotece. Kilkanaście tekstów odbiega jednak od tego wzorca, przynosząc artykuły oryginalne oraz przekraczające „mury" biblioteki. Mamy na myśli szkice biograficzne do przyszłego słownika biobibliograficznego bibliotekarzy polskich i obcych oraz tekst Stefana Orsiniego-Rosenberga na temat socjologii druku[41]. Trudno się zgodzić z oceną J. Korneckiej, iż „pozostałe trzy

[41] ORSINI-ROSENBERG S., *Socjologia słowa drukowanego*, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy" 1930/31, nr 12, s. 93-106.

działy pisma: *Kronika, Desiderata i Duplicata* mają raczej charakter marginalny"[42]. Nie znajduje to potwierdzenia ani w objętości, ani w różnorodności, ani też w wadze i wartości zamieszczanych tekstów. *Kronika* w istocie rzeczy miała dwojaki charakter, występując w dwch „wcieleniach". Pierwszym wcieleniem była Kronika. Kronika przedstawiała bilans osiągnięć Biblioteki, mierzony miesiącem lub nieco dłuższym okresem czasu. W formie opisowej i tabelarycznej zamieszczano w nim informację o zmianach in plus lub in minus w zakresie calego księgozbioru, jego części, ruchu czytelników i książek. W ciągu całego pięciolecia Redakcja zamieszczała tam, choć nie wszystkich numerach, sprawozdania z działalności Biblioteki. Były to zwykle opisowe przedstawienia stanu ilościowego (zbiory; finanse; zarządzanie, personel; egzemplarz obowiązkowy; nabytki; katalogi; czytelnictwo), co już samo w sobie stanowi cenny materiał informacyjny. Poczynając od nru 5-6 (1929/30), Biuletyn zamieszczał wykaz wydawnictw Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy z lat 1906-1929 (30 pozycji) oraz z lat 1928-1930 (6 pozycji). Dzięki temu nie musimy dziś prowadzić szczegółowych poszukiwań, mając dostęp do informacji w kilku numerach pisma. Pozostałe trzy działy: *Desiderata*, *Duplicata* i *Nowe książki*, chociaż też jako takie powiązane z działalnością Biblioteki, są również cennym źródłem informacji o jej potrzebach, o współpracy w zakresie wymiany książek oraz o lukach w księgozbiorze. *Desiderata* podawały wykaz poszukiwanych przez Bibliotekę publikacji polskich i obcych. W przeciagu 5 lat (1929-1933) w dziale *Desiderata* zamieszczono informację o 190 książkach. W dziale *Desiderata* zamieszczane były wykazy publikacji proponowanych przez Bibliotekę do wymiany. Ogółem takie wykazy pojawiły się w 24 numerach. Również. 24 numerach „Bibliotekarz" w dziale *Duplicata* zamieszczał informację bibliograficzną o dubletach, a może i trypletach, czyli o ksiażkach, które Biblioteka pragnęła usunąć ze swojego księgozbioru, przekazując je w drodze wymiany, kupna, czy darów, innym bibliotekom. Ogółem w rubryce tej zamieszczono informację p 1614 książkach. Zważywszy na ówczesny obieg informacji, bazujący przede wszystkim na usługach pocztowych, przynajmniej w sferze cywilnej, był to, być może, główny sposób dotarcia do innych bibliotek z podobnymi informacjami. Od numeru 7 w roczniku 1929 do rocznika IV włącznie pojawił się w „Biuletynie" cenny dział *Nowe książki*, przynoszący informację o ważniejszych książkach otrzymanych przez Bibliotekę w okresie miesiąca sprawozdawczego. Początkowo pozycje były szeregowane alfabetycznie, z czasem zaczęły być porządkowane według działów. W trzech rocznikach (1930-1932) zostało zarejestrowanych ogółem 335 książek. Zarówno z punktu widzenia ówczesnych, jak i dzisiejszych czasów, jest to niezmiernie cenne źródło informacji, nawet jeśli fragmentaryczne, o kierunkach polityki gromadzenia zbiorów w bibliotece publicznej. Od numeru 10-11 w roczniku 1930/31 na łamach czasopisma pojawił się nowy dział: *Poradnia Biblioteczna* warszawskiego koła ZBP. Zamieszczane w nim były sprawozdania z działalności Poradni oraz teksty prezentujące opis poszczególnych działów pracy, jak np. biblioteki ruchome, składnica, kursy bibliotekarskie. Ogółem w tym dziale ukazało się 10 tekstów (zob. Tab. 4).

[42] KORNECKA J., *„Bibliotekarz". Lata 1929-1939*…, s. 529.

Rok		
1919	**1929/30-1933/34**	**1934/35-1939**
Dział artykułów 22[43]	Dział artykułów 80	Dział artykułów 7
Dział przeglądowy 15 • Przegląd –1 • Przegląd ruchu wydawniczego – 3 • Z życia bibliotek – 3 • Drobiazgi – 2 • Ogłoszenia – 3 • Z życia organizacji fachowych i oświatowych – 3 • Sprawozdania - 2	Dział informacyjno-przeglądowy 116 • Kronika – 33 • Desiderata – 24 numery (190 książek) • Duplicata – 24 numery (1614 książek) • Nowe książki – 18 numerów (335 książek) • Poradnia Biblioteczna – 10 • Sprawozdania Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy – 9 sprawozdań • Wydawnictwa Biblioteki – 7 numerów (36 książek)	Dział informacyjno-przeglądowy 187 • Drobiazgi – 13 • Kronika bibliotek – 376 notek • Nowe książki z zakresu bibliotekoznawstwa – 204 notki • Odpowiedzi redakcji 6 • Przegląd treści bibliotekarskich na łamach czasopism – 204 notki • Sprawozdanie Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy – 10 • Wykaz nowych książek 23 zestawienia – od nr 1-2/1934/35 do nr 1-2/1939 • Sprawozdania o nowych książkach – 33 • Książki nadesłane do redakcji – 196 pozycji • Z życia bibliotek – 9 tekstów • ZBP – 31 notek • Szkolenie bibliotekarzy – 2 teksty

Tab. 4. „Bibliotekarz" 1919-1939. Kompozycja pisma

Źródło: Bibliotekarz" 1919-1929-1939

1934-1939 – 1993/34

Od kwietnia 1934 roku rozpoczął się nowy i ostatni etap w dziejach „Bibliotekarza". Pod nowym/starym tytułem, w nowych organizacyjnych „szatach" dokonała

[43] Liczba artykułów.

się ewolucja, albo nawet mała rewolucja pisma. W nowym kształcie widać wyraźnie nawiązanie do pierwszego rocznika. Widoczny jest też element kontynuacji w stosunku do formuły pisma wypracowanej przez „Biuletyn Biblioteki Publicznej…". Podtrzymaniem tradycji było zachowanie ścisłego podziału na część artykułową oraz część przeglądową, co widać w mniej więcej zachowanych proporcjach pomiędzy oboma działami. Z rocznika 1919 przywrócone zostały działy: *Drobiazgi* i *Ogłoszenia*. Zapewne zdecydowała o tym wola współwydawcy. Zgodnie z deklaracją programową, „Bibliotekarz" miał się składać z dziewięciu działów głównych: *Artykuły informacyjne*; *Życiorysy bibliotekarzy*; *Wykaz nowych ksiażek zaleconych dla bibliotek publicznych*; *Przegląd treści czasopism bibliotekarskich*; *Sprawozdania o nowych książkach z zakresu bibliotekarstwa*; *Kronika życia bibliotek publicznych*; *Odpowiedzi Redakcji*; *Drobiazgi*; *Ogłoszenia*[44].

Redakcja w końcowym słowie zapowiadała, że dołoży wszelkich starań, by „Bibliotekarz" wychodził regularnie i zgodnie z wyżej naszkicowanym programem. Przeglądając poszczególne roczniki, można stwierdzić, że udało się to osiągnąć przede wszystkim w dziale artykułowym i kronikarskim. Dość regularnie zamieszczane były przeglądy treści czasopism bibliotekarskich i sprawozdania o nowych książkach z zakresu bibliotekarstwa, do rocznika VI również wykazy nowych książek. Nieco gorzej funkcjonował dział życiorysów, bardzo słabo też, przynajmniej na łamach czasopisma, wyglądała komunikacja z czytelnikami w dziale *Odpowiedzi Redakcji*.

Bardzo istotną zmianą był powrót ZBP na łamy pisma w postaci kolumny informującej o życiu związku. Ceną kompromisu organizacyjnego było zniknięcie z łamów pisma kilku kolumn eksponujących działalność Biblioteki Publicznej, tj. *Duplicata*, *Desiderata*, *Nowe książki*. Zachowane zostały sprawozdania Biblioteki Publicznej. Rodzajem rekompensaty za to było rozszerzenie informacji o innych, pozawarszawskich bibliotekach publicznych. Trzonem pisma w nowym wcieleniu pozostał dział artykułów informacyjno-problemowych. Nie miał on ani stałych rozmiarów formalnych, ani stałej objętości. Więcej tekstów pojawiało się oczywiście w numerach łączonych, np. w numerze 3-5 (1934/35) – aż 9 tekstów, a w numerze 3-4/1939 – 7 tekstów. Regułą redakcyjną było minimum w postaci 1-2 artykułów. Do działu artykułowego od numeru 3-4 (1937/38) zaczęto wprowadzać okólniki MWRiOP dotyczące działalności bibliotek. Nie będzie błędem wliczenie do tego działu także życiorysów bibliotekarzy.

Redakcja „Bibliotekarza" nie przestała się interesować sprawami zawodu bibliotekarza i jego kwalifikacjami. Zmieniło się jednak podejście do tego problemu – ograniczono do minimum informacje o kursach bibliotekarskich, a w to miejsce zaczęto umieszczać bogatą informację bibliograficzną o samodzielnych i niesamodzielnych pod względem wydawniczych tekstach z zakresu bibliotekarstwa, przydatnych zarówno w samokształceniu, jak i w praktyce bibliotecznej. Zestawienia bibliograficzne były stałym elementem pisma w latach 1934/35-1939. Ich adresatem byli z jednej strony bibliotekarze i bibliotekoznawcy, z drugiej strony – także zwykli czytelnicy.

[44] *Od Redakcji*. „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy" 1929/30, nr 1-2, s. 1.

Dział *Książki z dziedziny bibliotekarstwa* jest w istocie adnotowaną bibliografią polskich i obcych książek z tej dziedziny, w szczególności z zakresu teorii, praktyki i innych zagadnień. W 34 numerach „Bibliotekarza" zostało omówionych ogółem 148 wydawnictw, w tym 63 obce. Rubrykę tę, począwszy od numeru 7-9 (1937/38), uzupełniał dział *Książki nadesłane do Redakcji*. Miał on charakter rejestracyjny, a zamieszczonych zostało w nim 175 pozycji bibliograficznych. Niezmiernie ważnym i cennym źródłem informacji dla pracowników bibliotek publicznych stał się regularnie drukowany dział *Bibliotekarstwo na łamach polskich i zagranicznych czasopism*. Był to nieschematyczny, niestandardowy przegląd zawartości czasopism przynoszący krótkie notki informujące o artykułach zamieszczonych głównie na łamach pism fachowych, a także pokrewnych w stosunku do bibliotekarstwa (np. w czasopismach literackich, a niekiedy nawet w czasopismach o treści ogólnej). Znakomicie rekompensował brak regularnie wydawanej bieżącej bibliografii rejestrującej artykuły z zakresu bibliotekarstwa zamieszczane w różnorodnych czasopismach. Podobnie kompensacyjny charakter w stosunku do rzeczywistości miało informowanie o tekstach bibliotekarskich drukowanych w zagranicznej prasie fachowej. Jest więcej niż pewne, że dla większości bibliotekarzy polskich poza zasięgiem była międzynarodowa bibliografia bibliotekarstwa Jorisa Vorstiusa[45]. W ciągu 5 lat istnienia tej edycji pisma ukazało się łącznie 215 notek bibliograficznych. Z polskich czasopism rejestrowane był m. in.: „Przegląd Biblioteczny"; „Wiadomości Biblioteczne"; „Sygnały"; „Polska Oświata"; „Nowa Książka"; „Poradnik Biblioteczny"; „Polska Gazeta Introligatorska"; „Ruch Literacki"; „Praca Szkolna"; „Biuletyn Oświatowo-Pedagogiczny"; „Praca Oświatowa"; „Pracownik Samorządowy"; „Książka"; „Przegląd Ksiegarsko-Wydawniczy"; „Silva Rerum". Stałymi gośćmi spośród czasopism zagranicznych były między innymi: belgijski „Annuaire des Bibliotheques", niemiecki „Zentralblatt für Bibliothekswesen", radziecki „Krasnyj Bibliotekar"", amerykański „The Library Journal", czechosłowacki „Časopis *československých* knihovniku", francuski „Revue des bibliotheques", angielski „The Library Association Record".

Warto w tym miejscu wspomnieć też o dziale *Książka w bibliotece*. Dział ten był podzielony na cztery główne poddziały: 1. powieści dla dorosłych; 2. książki dla dzieci i młodzieży; 3. literatura popularnonaukowa; 4. dział naukowy. Był on przygotowywany przez Poradnię Biblioteczną ZBP. Bibliograficzne spisy zaopatrzone w adnotacje miały charakter rekomendacyjny i miały dopomóc w propagowaniu wartościowej literatury wśród czytelników. W dziale tym zarejestrowano łącznie 615 publikacji. Rubryka ta zniknęła jednak z łamów „Bibliotekarza" od numeru 1-2 (1938) w związku z rozpoczęciem wydawania czasopisma „Przewodnik Literacki i Naukowy", które to udzieliło mu gościny.

Istotną częścią „Bibliotekarza" z lat 1934/1939 był dział kronikarski. Materiał zawarty w tym dziale jest jednak niejednolity, rozbity na kilka mniejszych działów, które, dla celów tego tekstu, postaramy się „skleić" i wyszczególnić ich najważniejsze trendy.

[45] HOECKER, R., VORSTIUS, J., *Internationale Bibliographie des Buch- und Bibliothekswesens. Mit besonderer Berücksichtigung der Bibliographie*. Leipzig, Otto Harrassowitz 1928-1941.

Informacje kronikarskie w „Bibliotekarzu" pojawiały się zasadniczo w dwóch nurtach: organizacyjnym i bibliotekarskim. Nurt organizacyjny był reprezentowany przez dział *Z życia ZBP*. Począwszy od numeru 1-2 (1938) do ostatniego przedwojennego numeru pisma, ukazało się w tym dziale 31 notek informujących o Radzie ZBP (6) oraz o działalności poszczególnych kół ZBP: Warszawa (4); Kraków (2); Lublin (1); Lwów (3); Łódź (3); Poznań (4); Śląsk (4); Wilno (4). Równolegle, choć nieregularnie, „Bibliotekarz" informował o kursach bibliotekarskich organizowanych przez ZBP.

Nurt bibliotekarski, czyli kronika działalności bibliotek publicznych, występował aż w czterech odmianach: *Kronika działalności bibliotek z całego kraju* (największe), *Z życia bibliotek*, *Biblioteki miejskie*, *Bibliotekarstwo na Zaolziu*. Patrząc z dzisiejszego punktu widzenia, jest to, pomimo ograniczonego zasięgu wyznaczonego przez objętość czasopisma i jego nakład, kopalnia wiadomości o tym, co się wówczas działo w środowisku, o inicjatywach ZBP, o kursach, o wycieczkach itd. Nie ma cienia przesady w zakreślonym w tytule pisma, ogólnopolskim zasięgu pisma. Kronika przenosi nas do wszystkich regionów Polski (zob. Tab. 5).

Rok		
1919	**1929/30-1933/34**	**1934/35-1939**
Warszawa; Ciechanów; Łódź; Sosnowiec; Górny Śląsk; woj. kieleckie; Poznań	Warszawa	Toruń; Pomorze; Wilno; Łodź; Zaolzie; Krzemieniec; Gdynia; Śródborów; Częstochowa; Inowrocław; Katowice; Olkusz; Stanisławów; Wołyń; Garwolin; Bąków Górny; Końskie; Wołkowysk; Brzeziny; Płock; Stołpce; Chodzież; Jacowice; Kowel; Leszno; Włodawa; Wyrzysk; Łomża; Siedlce; Święciany; Werki; Dalki; Nałęczów; Promnice; Białystok; Cieszyn; Hrubieszów; Poznań; Sarny; Chojnice; Grodno; Działdowo; Nadworne; Dubno; Łuków; Bydgoszcz; Puńsk; Piotrków Trybunalski; Zamość; Brześć nad Bugiem; Sosnowiec; Włocławek; Gniezno; Konin; Robaków; Warszawa; Kraków; Lublin; Lwów; Tomaszów Mazowiecki; Dąbrowa Górnicza

Tab. 5. Geografia tekstów „Bibliotekarza" z lat 1919-1929-1939.

Źródło: „Bibliotekarz" 1919-1929-1939

Zakończenie

„Bibliotekarz" jest przede wszystkim świadectwem czasów, dokumentem pierwszego roku niepodległości oraz ostatniej dekady dwudziestolecia międzywojennego. I choćby z tego powodu zasługuje na szacunek. „Bibliotekarz" pokazuje (czasami niezdarne) początki polskich bibliotek, informuje o różnych inicjatywach bibliotecznych. Nie ukrywa jednak prawdy o ówczesnych niedostatkach, nie ucieka w demagogię, pisze bez ogródek o niezrozumieniu problemów bibliotek ze strony władz, o bardzo trudnym starcie i konieczności pokonania przez biblioteki dziedzictwa zaborów.

„Bibliotekarz" z 1919 roku nie wytrzymał próby czasu. Należy się zgodzić z oceną W. Dąbrowskiej, że „Bibliotekarz", choć w siermiężnej szacie graficznej, choć tak krótko wydawany, prezentuje się całkiem dobrze i w pełni zrealizował założenia programowe. Za pozytywną oceną przemawia bardzo różnorodna treść i bardzo praktyczny charakter.

Analiza pięciu roczników „Biuletynu" (1929-1934) dowodzi, że zawartość pisma znacznie odbiegała od zadań i celów określonych w słowie wstępnym. Było to zdecydowane odstępstwo *in plus*, zważywszy na formułę pisma, czyli biuletynu: jedna biblioteka, jedno środowisko. Widać, że z czasem wykrystalizowała się w środowisku wydawniczym i redakcyjnym idea poszerzenia profilu tematycznego pisma, co doprowadziło do jego przekształcenia. „Bibliotekarz" z lat 1935-1939 to już czasopismo nowczesne w pełnym tego słowa znaczeniu, mające ambicję nie tylko informować, ale też kształtować biblioteki i bibliotekarzy.

„Bibliotekarz" generalnie stronił od polityki i od angażowania się w spory polityczne, których na progu II Rzeczypospolitej przecież nie brakowało. Nie znaczy to, że żył na uboczu bieżących zdarzeń i się do nich zupełnie dystansował. Przeczą temu nie tylko liczne notatki omawiające stan bibliotek z mocno podkreślonymi ich problemami wynikającymi z niedostatecznej troski państwa o ich losy, ale również tekst Dąbrowskiej o stanie bibliotek i czytelnictwa na Górnym Śląsku, w którym autorka apeluje o wsparcie dla bibliotek TCL działających na tym jakże ważnym dla Polski regionie[46].

„Bibliotekarz" AD 1919-1929-1939 jest też dokumentem rodzenia się polskiej myśli bibliotekarskiej i bibliotekoznawczej. Autorami tekstów byli bibliotekarze, czyli osoby, co warto zaznaczyć, doświadczone w prowadzeniu bibliotek, dodatkowo niebojące się formułowania sądów, opinii, niestroniące od krytyki, ale i od porad. Wielu z nich nie doczekało ziszczenia wysuwanych na łamach pisma „marzeń", tracąc życie podczas II wojny światowej, ale też kilku z nich, m.in. W. Dąbrowska, włączyła się w dzieło odbudowy i organizacji bibliotekarstwa w nowych czasach. Byłoby jawną niesprawiedliwością wystawianie „Bibliotekarzowi" surowych ocen, mierzenie go współczesną miarą. Przeciwnie, patrząc na pismo po 100 latach, można uznać, że budzi ono duży podziw.

[46] DĄBROWSKA W., *Stan bibliotek i czytelnictwa na Śląsku Górnym*, „Bibliotekarz" 1919, nr 3-4, s. 48-49.

Lektura przedwojennych roczników pisma skłania także do wysunięcia dalszych postulatów badawczych, dotyczących np. losów wojennych redaktorów i autorów pisma. Celowe byłoby ponadto opracowanie szczegółowej zawartości czasopisma z uwagi na jego obszerność i różnorodność zamieszczanych tam materiałów.

Bibliografia

1. *Biblioteka publiczna m. st. Warszawy 1907-1957*, Warszawa, staraniem BP, 1961. Nadbitka z: *Z dziejów książki i biblioteki w Warszawie*, praca zbiorowa pod red. S. Tazbira. Warszawa, 1961.
2. *Biblioteki oświatowe. Spis na dzień 1 stycznia 1930 roku oraz Tablice statystyczne*. Warszawa, Nakładem Państwowego Wydawnictwa Książek Szkolnych we Lwowie, 1932.
3. BIEŃKOWSKA B., CHAMERSKA H., *Tysiąc lat książek i bibliotek w Polsce*. Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1987.
4. BRODMAN A., *Wanda Dąbrowska – bibliotekarz i społecznik*, „Poradnik Bibliotekarza" 1976 nr 1-2, s. 1-7.
5. CZERWIJOWSKI F., *Biblioteka Publiczna m. st. [miasta stołecznego] Warszawy. Stan na 1.IV.1936 roku,* Warszawa, s.n., 1936.
6. CZERWIJOWSKI F., *Biblioteka Publiczna m. st. [miasta stołecznego] Warszawy. Stan na 1.IV.1937 roku*, Warszawa, s.n.,1937; *Trzydziestolecie Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy 1907-1937*, Warszawa, Biblioteka Publiczna, 1938. Odb. z czasopisma „Bibliotekarz" R. X, nr 3-4-5, 1938.
7. DĄBROWSKA W., *Pierwsze wcielenie „Bibliotekarza". Przyczynek do dziejów prasy bibliotekarskiej*, „Bibliotekarz" 1963.
8. DĄBROWSKA W.: *Poradnia Biblioteczna Warszawskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich*, „Rocznik Biblioteki Narodowej" 1975, s. 215-245.
9. DĄBROWSKA W., *Stan bibliotek i czytelnictwa na Śląsku Górnym*, „Bibliotekarz" 1919, nr 3-4, s. 48-49.
10. DEMBOWSKA M., *„Przegląd Biblioteczny" – wczoraj – dziś – jutro*, „Przegląd Biblioteczny" 1977, z. 3, s. 235-249.
11. *Faustyn Czerwijowski – prezes ZBP w latach 1924-1926*, „Poradnik Bibliotekarza" 2016, nr 1, s. 16-17. Zob. też: *Faustyn Czerwijowski*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Faustyn_Czerwijowski, [dostęp: 2020-03-31].
12. GACA-DĄBROWSKA Z., *Bibliotekarstwo II Rzeczypospolitej. Zarys problemów organizacyjnych i badawczych*. Warszawa, Wydaw. SBP, 2007, s. 25-45.
13. GAWINKOWA I., *Biblioteka Publiczna w latach 1928-1939*, W: *Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy 1907-1959*…, s. 561-563.
14. GĘBOŁYŚ Z., *„Bibliotekarz" 1919 – widziany po (100) latach*, „Bibliotekarz" 2019, nr 4, s. 4-9.
15. GRUSZKA Z., *„Przegląd Biblioteczny". Monografia*. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2012.
16. HOECKER, R., VORSTIUS, J., *Internationale Bibliographie des Buch- und Bibliothekswesens. Mit besonderer Berücksichtigung der Bibliographie*. Leipzig, Otto Harrassowitz 1928-1941.

17. JAGIELSKA J., JEDYNAK T. (red.), *Żyją w naszej pamięci. Wspomnienia o pracownikach Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy*. Warszawa, Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy – BGWM 2017.
18. KEMPA A., *Z dziejów „Bibliotekarza" i „Poradnika Bibliotekarza"*. W: NOWICKI J. (red.), *Co nam zostało z tych lat. 80-lecie „Bibliotekarza" i 50-lecie „Poradnika Bibliotekarza"*. Warszawa, Wydaw. SBP, 2000, s. 9-16.
19. KLUKOWSKI B., *Faustyn Czerwijowski – prezes ZBP w latach 1924-1926*, „Poradnik Bibliotekarza" 2016 nr 1, s. 14-15.
20. KORNECKA J., *„Bibliotekarz". Lata 1929-1939*, „Bibliotekarz" 1963, nr 11, s. 328-341.
21. KOWALSKA E., LEWANDOWSKA G. M., TOMCZAK E. (oprac)., JAGIELSKA J. (kier.), *Biblioteka Publiczna m. st. [miasta stołecznego] Warszawy. Bibliografia, T. 1, Na podstawie wydawnictw z lat 1875-1943*, Warszawa, BP. Biblioteka Główna, 1998.
22. KOWALSKA E., LEWANDOWSKA G. M., TOMCZAK E. (oprac)., JAGIELSKA J. (kier.), *Biblioteka Publiczna m. st. [miasta stołecznego] Warszawy. Bibliografia, T. 2, Na podstawie wydawnictw z lat 1945-1997*, Warszawa, BP. Biblioteka Główna, 1999.
23. MĘŻYŃSKI A., *Biblioteki polskie. Okres międzywojenny 1918-1939*, „Bibliotekarz" 2014, nr 12, s. 4-10.
24. MIGOŃ K., *Leon Bykowski (1895-1992) – ukraiński bibliolog i polski bibliotekarz*, „Roczniki Biblioteczne" 2003, s. 37-51.
25. *Od Redakcji*, „Bibliotekarz. Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy" 1934/35, nr 1-2, s. 1.
26. *Od Redakcji*, „Bibliotekarz", 1938, nr 1-2, s. 1.
27. *Od Redakcji*, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy" 1929/30 , nr 1-2, s. 1.
28. ORSINI-ROSENBERG S., *Socjologia słowa drukowanego*, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy" 1930/31, nr 12, s. 93-106.
29. POPŁOŃSKA J., *Moje magiczne miejsce. Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy*. Warszawa, Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy – Biblioteka Główna Województwa Mazowieckiego, 2006.
30. *Poradnia Biblioteczna Warszawskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich*, „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy" 1930/31, nr 8-9, s. 70-72.
31. PRZELASKOWSKI R., *Rys dziejów czasopisma „Bibliotekarz" (1919-1963)*, „Przegląd Biblioteczny" 1964 nr 3, s. 153-162.
32. PUCHALSKI J., *Źródła do dziejów bibliotek w okresie międzywojennym*. Warszawa, Wydaw. SBP, 2007.
33. Redakcja, „Bibliotekarz" 1919, nr 1, s. 1.
34. *Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej. Rok wydania I. 1920/22*. Część I-II, Warszawa, 1927.
35. RUDNICKA J., GÓRKA J., SOKOŁOWSKA-GRZESZCZYK K. (oprac.), *Archiwum Biblioteki Publicznej m[iasta] st[ołecznego] Warszawy. [T. 1], Akta nr 1-245*, Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1977.
36. SOKOŁOWSKA-GRZESZCZYK K. (oprac.), *Archiwum Biblioteki Publicznej m[iasta] st[ołecznego] Warszawy. [T. 2], Akta nr 246-595*, Warszawa, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, 1993.

37. *Stefan Henryk Rygiel 1887-1945*, https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/stefan-henryk-rygiel, [dostęp: 2019-03-08].
38. STEFAŃCZYK E., *Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich. 100 lat działalności na rzecz bibliotekaarzy*, „Forum Bibliotek Medycznych" 2017, nr 1, s. 10-11.
39. STEFAŃCZYK E., *Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich. 85 lat działalności – spojrzenie w przyszłość*, „Biuletyn EBIB" 2003 nr 4, http://www.ebib.pl/2003/44/sbp.php.
40. SZCZAWIŃSKA E., CZARNECKA J., *Wanda Dąbrowska (1884-1974)*, „Przegląd Biblioteczny" 1975, z. 2, s. 203-206.
41. TREICHEL I. (red.), *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement*. Warszawa, Państ. Wydaw. Naukowe, 1986 plus wydane później suplementy słownika.
42. WIŚNIEWSKA D.: *Z dziejów prasy fachowej na przykładzie wydawnictw dla bibliotekarzy okresu międzywojennego*, „Nowa Biblioteka" 2020, nr 1, s. 81-101.
43. WOŁOSZ J., *Szczególne więzi Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy z „Bibliotekarzem"*. W: NOWICKI J. (red.), *Co nam zostało z tych lat. 80-lecie „Bibliotekarza" i 50-lecie „Poradnika Bibliotekarza"*. Warszawa, Wydaw. SBP, 2000, s. 36-39.
44. ŻOŁĘDOWSKA-KRÓL B., *Rozwoj myśli księgoznawczej i bibliotekoznawczej w świetle czasopism naukowych i fachowych wydawanych na terenach ziem polskich (1901-1939)*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2019, s. 256-271.

„Bibliotekarz" (The Librarian) 1919-1929-1939 – specjal journal not only for librarian (I)

Summary: In the years 1919, 1929-1939, the Polish Librarians' Association together with the Public Library of the Capital City of Warsaw published a professional and popular periodical under the titles: „Bibliotekarz" and „Bulletin of the Public Library of the Capital City of Warsaw". In he text presents the origins of the magazine, difficult beginnings (1919), then an uninterrupted 10-year history (1929-1939). The formal features of the magazine (circulation, format, frequency, volume, price) were discussed in detail. In the full chronological perspective, covering 11 years, the transformations of writing, its profile, internal composition, composition, including the most important sections, are shown. The content of the magazine was analyzed, which made it possible to characterize the texts in terms of subject, geographical and personal range. Although oriented towards librarians, the 'librarian' had ambitions to reach other circles as well, or at least draw librarians' attention to the various fields of knowledge represented in the library. This is evidenced by bibliographic lists of books from various scientific disciplines. „The Librarian" (1919, 1929-1939), as convinced by the detailed analysis carried out, is still today a valuable source of information about Polish librarianship in the interwar period.

Key words: "Bibliotekarz"; "Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy"; journal; librarianship; 1919-1929-1939; Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy; public library

DOI: https://doi.org/10.34864/heteroglossia.issn.2084-1302.nr11.art19